

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ ЗДОРОВ'Я ТА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

КАФЕДРА НАУК ПРО ЗДОРОВ'Я

**Методичні рекомендації
до проведення практичних занять з дисципліни
«Гендерна психологія»**

Ужгород - 2023

УДК 159.922.1-021.23(076)

Методичні рекомендації до проведення практичних занять з дисципліни «Гендерна психологія» / Укладачі: О.Л. Корольчук. Ужгород, 2023. 58 с.

Укладачі:

Корольчук Олена Ласлівна – доцент кафедри наук про здоров'я ДВНЗ «Ужгородський національний університет», магістр психології, кандидат наук з державного управління.

Рецензенти:

Слабкий Геннадій Олексійович – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри наук про здоров'я ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Яцина Олена Федорівна – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри наук про здоров'я ДВНЗ «УжНУ»

Луцьов Віталій Євгенович – кандидат психологічних наук, доцент, запрошений професор Люблінського католицького університету імені Яна Павла II та Східноєвропейської унії університетів.

Навчально-методичне видання розроблене з метою забезпечення студентів методичними рекомендаціями до лабораторних занять з дисципліни «Гендерна психологія» за освітньо-професійною програмою «Клінічна психологія» здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки. Видання укладене у відповідності до робочої програми з вказаної дисципліни, містить перелік теоретичних питань та тестових завдань, які охоплюють програму курсу та дають можливість підвищити рівень самостійної підготовки студентів, підготуватися до оволодіння нових дисциплін.

Розглянуто та рекомендовано до використання у навчальному процесі на засіданні кафедри наук про здоров'я ДВНЗ «Ужгородський національний університет» від 24 січня 2023 року, протокол № 7

Розглянуто та свалено до друку науково-методичною комісією факультету здоров'я та фізичного виховання ДВНЗ «Ужгородський національний університет» від 26 січня 2023 року, протокол № 6

© Корольчук О.Л., 2023

©Кафедра наук про здоров'я, 2023

©ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2023

ЗМІСТ

Вступ	4
Програма навчальної дисципліни	8
Тема №1 Практичне заняття № 1,2. Гендерна психологія як наука. Історія розвитку гендерної психології. Передумови, задачі розвитку гендерної психології. Основні поняття гендерної психології.	9
Тема №2 Практичне заняття № 3,4. Предмет, завдання, структура гендерної психології. Гендер як соціальна категорія. Взаємозв'язок гендерної психології з іншими науками. Міждисциплінарні дискурси щодо гендерної психології.	13
Тема №3 Практичне заняття № 5,6. Методи дослідження гендерної психології. Методологія та методи психологічних досліджень гендеру. Гендерні дослідження, гендерні студії.	17
Тема №4 Практичне заняття № 7. Гендер і стать. Гендерні особливості самоактуалізації особистості. Маскулінність, фемінність. Концепція андрогінії С. Бем.	22
Тема №5 Практичне заняття № 8,9. Поняття гендерної ідентичності. Структура. Види. Розвиток. Гендерні особливості самоактуалізації особистості. Соціально- психологічні основи дослідження гендерної ідентичності. Практичне заняття №10. Модульне контрольне оцінювання №1.	27
Тема №6 Практичне заняття №11,12. Особливості гендерної нерівності. Гендерні відмінності.	33
Тема №7 Практичне заняття №13,14. Загальні проблеми гендерної соціалізації. Теорії, механізми, інститути. Соціально-психологічна феноменологія гендерних стереотипів.	36
Тема №8 Практичне заняття №15,16. Гендерні ролі: поняття, зміст. Соціальні норми та гендерні відмінності. Стереотипи.	41
Тема №9 Практичне заняття №17,18. Гендерна психологія спілкування. Гендерні аспекти батьківства (психологічні особливості материнства, батьківства). Психологія гендерного насильства.	45
Тема №10 Практичне заняття №19. Гендерна специфіка особистісного та професійного зростання. Гендерна психологія лідерства. Практичне заняття №20. Модульне контрольне оцінювання № 2.	52
Список рекомендованої літератури.	55

Вступ

Шановні студенти!

Ласкаво просимо до курсу «Гендерна психологія» для клінічних психологів.

Сьогодні ми розпочинаємо захоплюючий шлях вивчення тем, які стають все більш важливими в сучасному світі клінічної психології. Гендерна психологія є ключовим елементом нашої професійної підготовки. Розуміння взаємозв'язку між психологічними процесами та гендерними аспектами є необхідним для ефективної роботи в області клінічної психології.

Сучасне суспільство стикається з унікальними викликами, пов'язаними з розмаїттям гендерних ідентичностей, стереотипів та соціокультурних трендів і очікувань - це впливає на здоров'я людини, психічне здоров'я і самооцінку індивіда.

Ваші знання та розуміння гендерної психології стануть важливими інструментами у роботі з клієнтами та у власній професійній реалізації. Цей курс не лише надасть вам теоретичний фундамент гендерної психології, але й сприятиме розвитку навичок, які будуть вам корисні в клінічній практиці та забезпечуватимуть можливість надання якісних високопрофесійних медичних та реабілітаційних послуг, працювати у складі мультидисциплінарних команд сучасної системи охорони здоров'я України. Гендерна психологія допоможе вам розкрити нові підходи до роботи з клієнтами, оскільки вона враховує індивідуальні особливості, пов'язані з гендером, та їх вплив на психічне здоров'я. Ваша здатність сприймати та розуміти різноманіття гендерних перспектив буде ключовою у ваших практичних випадках та допоможе побудувати ефективні та здорові відносини з клієнтами.

Ми віримо, що цей курс стане для вас не лише навчанням, але й можливістю розширити горизонти розуміння сучасної психологічної науки та застосувати ці знання в практичній роботі.

Сподіваємося, що ви візьмете участь у вивченні цієї цікавої та важливої галузі психології з великим ентузіазмом та відкритістю. Ми сподіваємося, що цей курс стане платформою для вашого особистого і професійного зростання. Нехай вивчення гендерної психології вкаже вам на нові шляхи розвитку та допоможе зрозуміти, як ви можете внести свій внесок у покращення психічного здоров'я та благополуччя сучасного суспільства.

Бажаємо успіху у вашому навчанні та впровадженні отриманих знань у вашій майбутній професійній діяльності. Нехай цей курс буде для вас

важливим кроком у напрямку глибокого розуміння людської психіки, а також усвідомлення та поваги до різноманіття гендерних досвідів.

Бажаємо вам захоплюючого та плідного навчання.

Сучасна підготовка фахівців спеціальності «Клінічна психологія» за освітнім ступенем бакалавра відповідно до стандарту вищої освіти України та освітньо-професійної програми підготовки потребує набуття навичок спеціальних компетентностей, як наприклад - (СКЗ, СК15) «Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків та Розуміння принципів та вміння комплексно застосовувати методи психодіагностики, психокорекції, психореабілітації та психопрофілактики в роботі». Дисципліна «Гендерна психологія» забезпечить ознайомлення з базовими поняттями які стосуються процесів взаємозв'язку психіки, психічних процесів, поведінки та гендерної ідентичності; впливу гендерних відмінностей, стратегій самореалізації і гендерних стереотипів на формування особистості, її взаємин і комунікацій, гендерної соціалізації; впливу гендерних аспектів на формування психічного здоров'я і благополуччя, у т.ч. методами промоції психічного здоров'я та психологічного благополуччя.

Основною метою вивчення дисципліни «Гендерна психологія» є набуття студентами навичок застосування вказаних теоретичних знань у практичній роботі.

Підготовка сучасних фахівців спеціальності 053 «Клінічна психологія», за освітнім ступенем бакалавра спеціальності 053 Психологія, галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, відповідно до стандарту вищої освіти України та освітньо-професійної програми підготовки передбачає формування у студентів також компетентностей щодо розв'язання комплексних завдань у професійній і дослідницько-інноваційній діяльності у сфері клінічної психології та застосування психологічних знань в умовах професійної діяльності, у складі фахівців мультидисциплінарних реабілітаційних команд, вироблення рішень, спрямованих на підвищення ефективності командної роботи, підвищення рівня знань та набуття практичних навичок з організації надання пацієнт-центричної, цілеспрямованої якісної професійної допомоги мультидисциплінарною командою у т.ч. на засадах Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (МКФ) на різних рівнях надання медичної допомоги, з різними категоріями населення.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

загальні:

- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях (ЗК1);
- навички використання інформаційних і комунікаційних технологій (ЗК3);
- здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями (ЗК4);
- здатність бути критичним і самокритичним (ЗК5);
- здатність приймати обґрунтовані рішення (ЗК6);
- здатність генерувати нові ідеї (креативність) (ЗК7);
- навички міжособистісної взаємодії (ЗК8);
- здатність працювати в команді (ЗК9);
- здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя (ЗК11);

фахові (спеціальні):

- здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ (СК 2);
- здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків (СК 3);
- здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел (СК 4);
- здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну відповідно до запиту (СК 9);
- здатність до розробки та реалізації типових програм, спрямованих на профілактику відхилень у соціальному та особистісному статусі, психічному розвитку людини, а також негативного впливу професійних ризиків в різних видах діяльності (СК 10);
- здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку (СК 12);
- розуміння сфер компетентності та специфіки професійної діяльності клінічного психолога (СК 13);
- розуміння психологічної сутності станів здоров'я та хвороби, знання критеріїв та методів дифдіагностики для визначення психічної норми та патології (СК 14).

Вивчення дисципліни «Гендерна психологія» передбачає 120 годин та включає лекції, практичні заняття, самостійну та індивідуальну роботу студентів. Оцінювання якості знань студентів, в умовах організації навчального процесу за кредитно-модульною системою здійснюється шляхом модульного та підсумкового (семестрового) контролю у вигляді заліку за 100-бальною шкалою оцінювання, за шкалою ECTS та національною шкалою оцінювання.

Програма навчальної дисципліни

- Тема 1 Гендерна психологія як наука. Історія розвитку гендерної психології. Передумови, задачі розвитку гендерної психології.
- Тема 2 Предмет, завдання, структура гендерної психології. Гендер як соціальна категорія. Взаємозв'язок гендерної психології з іншими науками.
- Тема 3 Методи дослідження гендерної психології. Методологія та методи психологічних досліджень гендеру.
- Тема 4 Гендер і стать. Гендерні особливості самоактуалізації особистості.
- Тема 5 Поняття гендерної ідентичності. Структура. Види. Розвиток. Гендерні особливості самоактуалізації особистості.
- Тема 6 Особливості гендерної нерівності. Гендерні відмінності.
- Тема 7 Загальні проблеми гендерної соціалізації. Теорії, механізми, інститути
- Тема 8 Гендерні ролі: поняття, зміст. Соціальні норми та гендерні відмінності. Стереотипи.
- Тема 9 Гендерна психологія спілкування. Гендерні аспекти батьківства.
- Тема 10 Гендерна специфіка особистісного та професійного зростання. Гендерна психологія лідерства.

Практичне заняття № 1,2.

Тема 1. Гендерна психологія як наука. Історія розвитку гендерної психології. Передумови, задачі розвитку гендерної психології.

Мета заняття: підвищення рівня знань та поглиблення розуміння основ гендерної психології, як науки, розглянути історію та передумови її розвитку; визначити чинники та фактори, вектори, тренди та тенденції що обумовлюють сучасний розвиток гендерної психології, задачі подальшого розвитку даної наукової області.

Стать людини – це те, що ми тримаємо в полі уваги, коли спілкуємося, виховуємо, навчаємо, наймаємо на роботу тощо. Відповідно до власних уявлень про чоловіче та жіноче вибудовуємо свої відносини з людьми і навіть своє життя. Однак до деяких наших уявлень про людей різної статі, які ми навіть не ставимо під сумнів, варто придивитися більш уважно, зокрема: Чи дійсно чоловіки та жінки – це два різні світи? Чи справді відмінності між ними є наперед визначені їх біологією? Чи справді жінки є більш тривожними, депресивними, залежними, порівняно з чоловіками? Чи дійсно чоловіки є значно агресивнішими, креативнішими, кращими лідерами, ніж жінки? Чи не є такі наші уявлення упередженими на користь однієї статі? На ці та інші запитання спробуємо знаходити відповіді в процесі вивчення означеної дисципліни.

Основні поняття: гендер, стать, гендерна психологія, гендерологія, психологія статі.

Гендер – це це багаторівневий та багатовекторний феномен, який у сучасній науці намагаються досліджувати комплексно.

Гендер - це соціально-психологічна характеристика, набута у процесі соціалізації, яка формує людину як чоловіка чи жінку і значною мірою визначається особливостями культури, традицій, вихованням та соціальними очікуваннями.

Гендерна психологія (англ. gender – рід, стать і грец. psyche – leif, logos – учення) вивчає психологічні закономірності та механізми творення, перетворення та вияву різних форм гендеру (гендерної ідентичності) в інтерперсональній взаємодії.

Гендерологія (англ. gender – рід, стать і грец. logos – учення) – це міждисциплінарний напрям у суспільних науках, що охоплює проблеми індивідів з різною гендерною та сексуальною ідентичністю. Її об'єктом є закономірності соціального конструювання статі, а предметом – закономірності репрезентації соціальних особливостей статі (гендер).

Фемінізм – це філософська концепція, яка становить основу соціально-політичного, культурного, інтелектуального руху, спрямованого на забезпечення рівноправності жінок з чоловіками в усіх сферах суспільного життя.

Фемінологія (від латин. femina – жінка) – вивчає закономірності соціального становища жінок, соціально-політичні, економічні, соціально-психологічні закономірності вирішення жіночого питання (дискримінації жінок, нерівності статей).

Гендерний підхід – це методологічна основа досліджень у суспільних науках, орієнтована на втілення ідеї рівності людей, незалежно від їх статевої належності.

Гендерна теорія – система наукових поглядів на відносини, ролі, норми, статуси, цінності чоловіків і жінок, їхнє соціальне життя, життєвий досвід, набуття та реалізацію ними соціально-рольових характеристик.

Стать – анатомо-фізіологічні особливості людей, на основі яких людські істоти визначаються як чоловіки або жінки; універсальні, біологічні причини поведінки.

Психологія статі – це галузь наукового знання, яка об'єднує розрізнені дослідження психологічних відмінностей між статями, що обумовлені

біологічними чинниками. Вона може розглядатися як передумова розвитку гендерної психології.

План практичного заняття:

- 1) Опитування за темою лекції для закріплення теоретичного матеріалу.
- 2) Перевірка початкового рівня знань студентів за темою відповідями на тести та конструктивні питання.
- 3) Вирішення проблемних завдань, обговорення помилок.

Запитання для індивідуального опитування:

1. Очікування щодо вивчення предмету.
2. Гендерна психологія як наука, історія питання.
3. Передумови виникнення гендерної психології: періоди та ключові віхи розвитку гендерної психології, зміни у підходах до вивчення гендерної психології.
4. Основні досягнення та вчені, які внесли свій вклад у розвиток гендерної психології.
5. Соціокультурні та історичні фактори, що сприяли розвитку гендерної психології.
6. Сучасні виклики, тренди та можливості подальшого розвитку гендерної психології.
7. Визначення основних завдань, що стоять перед сучасною гендерною психологією та можливих перспектив і напрямків розвитку даної науки.
8. Етичні засади гендерної психології.
9. У чому полягає відмінність гендерної психології від психології статі?
10. Як гендерна психологія може зробити внесок у вирішення соціокультурних проблем, пов'язаних з гендером?

Практичне завдання:

1. Уявіть гендерну психологію у вигляді дерева. Коріння – це передумови виникнення гендерної психології (наукові та соціальні), стебло – предмет, методологія; гілки – основні розділи гендерної психології. Намалюйте дерево

та, користуючись програмою, стисло сформулюйте основні витоки, методологічні засади та назвіть розділи.

2. Попросіть 10 жінок та 10 чоловіків описати перші речі, які приходять їм в голову, коли вони чують слово «феміністка». Такий асоціативний експеримент дозволить виявити характер ставлення людей до цього терміну, а також дізнатись про зміст цієї категорії у буденному сприйнятті. Визначте частотність асоціації. Які категорії є найбільш частотними, які периферійними? Підрахуйте відсоток від загальної кількості висловлювань позитивних та негативних висловлювань. Хто (чоловіки чи жінки) дивиться на фемінізм більш позитивно? Для цього порівняйте число позитивних та негативних висловлювань у перших і других.

3. Передивіться збірки народних та літературних казок. Виберіть декілька казок, де відображені явища з предметного поля гендерної психології. Підготуйтеся до обговорення на занятті психологічних та соціально-психологічних аспектів гендеру, які знайшли відображення у цих текстах. Питання до роздумів: Яку гендерну інформацію несуть дані літературні джерела? Які гендерні стереотипи, гендерні ролі, гендерні норми транслюють вислови авторів та героїв?

4. Створіть табличку «Вчені та їх досягнення у розвитку гендерної психології» для спрощення розуміння основних внесків вчених та етапів динаміки досліджень на шляху розвитку гендерної психології.

Кейс проблемних ситуацій:

1. За даними ВВС, англійських чоловіків, зацікавлених в освіті вчителя початкових класів, у п'ять разів більше, ніж жінок. Чи є смисл говорити, що жінки від природи схильні до роботи з дітьми?

2. В інтернеті важко знайти фото, на якому мама чи тато втішають хлопчика, який плаче. Як може зчитуватися такий відеоряд представниками різних статей?

Практичне заняття № 3,4.

Тема 2. Предмет, завдання, структура гендерної психології.

Гендер як соціальна категорія.

Взаємозв'язок гендерної психології з іншими науками.

Мета: підвищити рівень знань з предмету та з'ясувати предметне поле гендерної психології, з'ясувати предмет, завдання, взаємозв'язок з іншими науками.

У цій темі ми розберемося зі специфікою предметного поля гендерної психології, визначимо основні проблеми та завдання розвитку на даному етапі. Гендерна психологія – це молода наука, яка виникла в 70-ті роки минулого століття, на відміну від психології статі вона сфокусована на соціальному вимірі статі людини, що позначають терміном «гендер». У сучасному розумінні «гендер» – це багаторівневий та багатовекторний феномен, який у сучасній науці намагаються досліджувати комплексно, що включає індивідуальний, інтерперсональний та макроструктурний рівні. Інтереси гендерної психології торкаються двох перших рівнів. На індивідуальному рівні досліджуються відмінності в особистісних характеристиках, які пов'язані зі статтю. На інтерперсональному вивчаються психологічні закономірності та механізми творення, перетворення та вияву різних форм гендеру (гендерної ідентичності) у міжособистісній та соціальній взаємодії. Тенденцією останніх років є більша увага саме до соціально-психологічних аспектів гендеру. На з'ясування його природи, механізмів функціонування та розвитку спрямовані зусилля багатьох наук: соціології, культурології, етнографії, антропології, історії, політології, педагогіки, психології - ознайомимося із тенденціями міждисциплінарного вивчення гендеру, як соціального конструкту та визначимо місце психологічного знання.

Основні поняття: психологія гендерна, психологія сім'ї та шлюбу, сексизм, транссексуалізм, фемінізм, сучасна гендерна теорія, творення гендеру.

Психологія гендерна – галузь психологічного знання, яка в основному вивчає характеристики гендерної ідентичності, що детермінують соціальну поведінку людей залежно від їх статевої приналежності.

Психологія сім'ї та шлюбу – міждисциплінарний напрям у психології, в рамках якого вивчаються різноманітні проблеми сім'ї та шлюбу.

Сексизм – ідеологія і практика дискримінації людей за ознакою статі. Вона заснована на установах або переконаннях, відповідно до яких жінкам (або чоловікам) помилково приписуються певні якості або відмовляється у наявності таких.

Сексизм мовний – дискримінація за статевою ознакою в мові, який існує як на рівні слова, так і на рівні речення та всього дискурсу. Найрозповсюдженішими варіантами мовного сексизму є мовленеві гендерні стереотипи, „невидимість” жінок у мові та асиметрія у використанні паралельних висловів стосовно чоловіків і жінок.

Транссексуалізм – стійке усвідомлення своєї приналежності до протилежної статі, незважаючи на правильне (відповідне генетичної статі) формування гонад, уrogenітального тракту і вторинних статевих ознак.

Фемінізм – філософська концепція соціокультурного розвитку, альтернативна до існуючої європейської традиції, яка виявляє зверхність до жіночого соціального досвіду в уявленнях про світ і суспільство.

Сучасна гендерна теорія – система наукових поглядів стосовно відносин, ролей, норм, статусів та цінностей чоловіків і жінок, їхнього соціального життя та життєвого досвіду, набуття й реалізації ними соціально-рольових характеристик і особливостей.

Творення гендеру („doing gender”) – процес взаємодії, в якому індивіди присвоюють гендерну ідентичність собі і регламентують її іншим. Головними детермінантами створення гендеру служать соціальні очікування, ролі і конвенціональні вимоги статевої адекватності поведінки.

Патріархат – форма суспільного устрою, в якій, домінуюча роль у всіх сферах життя належить чоловікові, що характеризується такими ознаками: патрилійність, патрилокальність, моногамія або полігамія, зосередженість прав стосовно розпорядження майном сім'ї та економічним життям родини в руках чоловіка.

План лабораторного заняття:

- 1) Опитування за темою лекції для закріплення теоретичного матеріалу.
- 2) Перевірка початкового рівня знань і умінь студентів за темою відповідями на тести і конструктивні питання.
- 3) Вирішення ситуаційних завдань, обговорення помилок.

Запитання для індивідуального опитування:

1. Що розуміють як предмет гендерної психології?
2. Яке місце психології в структурі гендерного знання?
3. Що розуміють як структура гендерної психології?
4. Передумови, напрямки та задачі розвитку гендерної психології.
5. Які етапи проходило оформлення предмету гендерної психології?
6. З чого складається предметне поле гендерної психології?
7. Які програмні завдання стоять перед сучасною гендерною психологією?
8. Взаємозв'язок гендерної психології з іншими науками.
9. Що вивчає гендерна психологія?
10. Які завдання стоять перед сучасною гендерною психологією?
11. Як гендерна психологія взаємодіє з іншими галузями наук, такими як соціологія, культурологія, та біологія.?
12. Які тенденції міждисциплінарного вивчення гендеру, як соціального конструкту?
13. Якими явищами цікавиться сучасна гендерна психологія?
14. Що означає термін «соціальна психологія гендеру»?
15. Які розділи та напрямки гендерної психології?

Практичне завдання:

1. Створіть схему або таблицю порівняння різних підходів до визначення предмету гендерної психології.

2. Створіть схему, в якій відобразить взаємозв'язки гендерної психології з гендерологією, феміністикою та соціальною психологією.

3. Створіть малюнок-схему, у якому відобразить всі вивчені Вами поняття, а також зв'язки між ними.

4. Наприкінці заняття - систематизація запитів та формулювання тих запитань, відповіді на які студенти можуть отримати в процесі вивчення гендерної психології.

Кейс проблемних ситуацій:

1. Обговорення ситуації гендерної нерівності в різних сферах суспільного життя: Як Ви вважаєте, які тенденції характеризують гендерні стосунки у сучасному українському суспільстві? Пригадайте випадки, коли Вам доводилося бути дотичними до ситуацій гендерної нерівності. Які почуття Ви відчули? Що хотілось зробити? Чи зустрічалися Ви із ситуаціями дискримінації щодо чоловіків? (по групах). У процесі обговорення виявляються основні суперечності та нагальні проблеми суспільства, окремих його груп та їх суб'єктів.

2. Обговорення вражень та зроблених висновків і питань, що виникли після перегляду фільмів на гендерну тематику («Суфражистка»). На основі виявлених проблем пропонується сформулювати запити до гендерної психології від імені «суспільства», «політологів», «представників сексуальних меншин», «шкільних вчителів», «батьків», «жінок», «чоловіків», «феміністок». Охарактеризуйте особливості гендерних стосунків в українському суспільстві та зачитує підготовлений список запитів до гендерної психології (по групах).

Практичне заняття № 5,6.

Тема 3. Методи дослідження гендерної психології. Методологія та методи психологічних досліджень гендеру. Гендерні дослідження, гендерні студії

Мета: вивчення методів дослідження в гендерній психології, засвоєння навичок критичного оцінювання гендерних досліджень, сприяння розумінню ролі гендерних досліджень та гендерних студій в сучасному науковому та соціокультурному.

Гендерній психології належить особливе місце в гендерних дослідженнях, оскільки саме її методами можна з'ясувати не тільки достовірні відмінності у психології чоловіків та жінок, визначити соціокультурні чинники, що їх обумовлюють, але виявити різні варіанти гендерної ідентичності, визначити механізми конструювання гендеру у повсякденній взаємодії. Питання методології та методів гендерної психології знаходяться у центрі уваги дослідників і мають цікаві напрацювання. Психологічні дослідження гендеру розпочалися з порівняльних досліджень статі, до яких критично ставляться сучасні дослідники гендеру. Власне гендерні дослідження виходять із розуміння множинної детермінації гендеру і приділяють особливу увагу чинникам, які лежать за межами біології. А це час, культура, соціально-економічні умови, комунікативний контекст, ситуація спілкування. Ця тема допоможе навчитися критично аналізувати сучасні психологічні дослідження гендеру на відповідність їх гендерній методології. Допоможе дати відповідь на питання: Які дослідження у психології є гендерними, а які псевдогендерними? Яким емпірично встановленим відмінностям можна довіряти? Які методи доцільно обирати в дослідженнях психологічних характеристик гендеру?

Основні поняття: гендерні дослідження, гендерні студії, методологія гендерних досліджень, кількісні, підходи до досліджень у гендерній психології, загальні, спеціальні, якісні та крос-культурні дослідження гендеру, методи діагностики гендерної психології, методи діагностики гендерної ідентичності, крос-культурне дослідження, експеримент, мета-аналіз, контент-аналіз, кореляційне дослідження, методи психодіагностики, проєктивна техніка, семантичний диференціал, анкета, кейс-стади, дискурс-аналіз,

нарративний метод, аналіз розмов, фокус-група, інтерв'ю, аналіз спільних дій, багатоголосе дослідження, спільне дослідження, перформативне дослідження.

Багатоголосе дослідження – Ідея багатоголосого дослідження спирається на ідею про необхідність і принципову можливість спільної участі в інтерпретації тексту трьох сторін, причетних до дослідження: автора тексту, дослідника і читача текстових описів. Причому, критичну вирішальну роль тут набуває саме позиція читача. Велика увага в рамках даного методу приділяється переживанням дослідника, які також фіксуються в підсумковому звіті і відкриваються для вільних інтерпретацій читача.

Гендерний підхід – це методологічна основа досліджень у суспільних науках, орієнтована на втілення ідеї рівності людей, незалежно від їх статевої належності.

Гендерні студії – міждисциплінарний підхід у вивченні гендерних питань, що об'єднує психологію, соціологію, культурологію та інші галузі; - комплекс міждисциплінарних досліджень (соціології, психології, економіки, політології, педагогіки та інших наук), присвячених феномену статі в її соціальних вимірах.

Глибинне інтерв'ю – проводять для з'ясування переконань, мотивів, установок, цінностей, почуттів і ставлення чоловіків та жінок до власної гендерної ідентичності, гендерного образу.

Експеримент – це метод, що дозволяє виявити причинно-наслідкові залежності і полягає в організації дослідного процесу, під час якого експериментатор у контрольованих умовах здійснює систематичні спостереження за реакціями досліджуваних на змінювані фактори. Це активний спосіб пізнання дійсності, він передбачає планомірне втручання вченого у досліджувану ситуацію, управління нею.

Ідеографічний підхід – полягає у вивченні одного індивіда чи іншого соціального явища без співставлення його з іншими. Основні переваги: глибина пізнання та аналізу, яскравість, наближеність до життя, унікальність, комплексний підхід до особистості.

Контент-аналіз – метод, що використовується для аналізу різних характеристик середовища (тексту, зображень), щоб визначити повідомлення, які вони містять.

Кореляційний підхід – до організації дослідження полягає в одночасному вивченні багатьох змінних, що дозволяє з'ясувати взаємозв'язки між ними та перевірити модель явища.

Лонгitudний план – дозволяє сформувавши уявлення про гендерні характеристики в часовому вимірі.

Мета-аналіз – використовується для узагальнення результатів багатьох досліджень, для перевірки різнорідних гіпотез.

Методологічна триангуляція – комбінування якісних і кількісних методів, що приводить до з'єднання переваг обох методологій, і як наслідок – одержання більш надійних даних.

Методологія гендерних досліджень – система концепцій, підходів та принципів, які визначають логіку та методи вивчення гендерних аспектів в психології що формується, головним чином, на основі переосмислення таких концепцій, як теорія статевих ролей і соціального конструктивізму.

Номететичний підхід – полягає у порівнянні індивідів з певної точки зору з метою пошуку спільних закономірностей. Основні переваги: широта, точність, відтворюваність, можливість прогнозування. Основні недоліки: відсутність яскравості та життєвості.

Спільне дослідження – припускає озброєння досліджуваного засобами аналізу і здійснення дослідження в цілому. Висновки дослідника, здійснені в результаті власного дослідження представлених випробуваним текстів, доповнюються в цьому випадку інтерпретаціями досліджуваних.

Спостереження – метод, що спрямований на ідентифікацію, найменування, порівняння, опис і класифікацію окремих явищ та їх сукупності,

а також цілеспрямоване, організоване, певним чином фіксоване сприйняття досліджуваного об'єкта.

Включене спостереження – спосіб вивчення поведінки людей, який полягає в тому, що дослідник стає членом групи за якою ведеться спостереження.

Фокус-група – це метод групового інтерв'ювання жінок і чоловіків, спрямований на отримання суб'єктивних думок респондентів стосовно свого гендерного образу, норм та цінностей, які становлять основу його формування, щодо сутності понять «маскуліність», «фемінність» та ін.

План лабораторного заняття:

- 1) Опитування за темою лекції для закріплення теоретичного матеріалу.
- 2) Перевірка початкового рівня знань і умінь студентів за темою відповідями на тести і конструктивні питання.
- 3) Вирішення ситуаційних завдань, обговорення помилок.

Запитання для індивідуального опитування:

1. Які основні принципи визначають методологію гендерних досліджень?
2. Як методологія впливає на формулювання питань та вибір методів дослідження в гендерній психології?
3. Як визначаються гендерні студії? Чим вони відрізняються від гендерних досліджень у психології?
4. Як гендерні студії сприяють більшому розумінню гендерних питань широкому соціокультурному контексті?
5. На які психологічні аспекти спрямовані гендерні дослідження?
6. Як соціокультурний підхід розширює розуміння гендерних питань?
7. Які фактори слід враховувати при застосуванні соціокультурного підходу в гендерних дослідженнях?
8. Які критерії можна використовувати для критичної оцінки методів у гендерних дослідженнях?
9. Як розпізнавати та уникати можливих спотворень при застосуванні конкретного методу у гендерних дослідженнях?

10. Які ви знаєте методи діагностики гендерної ідентичності?
11. Назвіть основні методи кількісних та якісних досліджень, що застосовуються у гендерній психології.
12. Які ви знаєте методи діагностики сексуальної орієнтації?
13. Які ви знаєте методи діагностики гендерних ролей?
14. Як розвиваються методи досліджень у сучасній гендерній психології?
Основні акценти сучасних методів.

Практичне завдання:

1. Гендер аналізується як багаторівневе явище. Зокрема, розглядаються такі рівні: індивідуальний, інтерактивний, структурний. Які дослідження відбуваються на кожному з рівнів?

2. Дайте визначення поняттям: методологія гендерних досліджень у психології; психологія відмінностей, пов'язаних зі статтю; психологія гендерних характеристик особистості; психологія гендерної соціалізації; психологія гендерних груп; прикладна гендерна психологія; гендерна психологія лідерства.

3. Опрацюйте розділ навчального посібника «Гендерна психологія» О.В.Щотка «Культура та гендерні відмінності» (Мацумото Д, 2003). Дайте оцінку декількох крос-культурних досліджень з точки зору їх валідності.

4. Створіть малюнок-схему, у якому відобразіть всі вивчені Вами поняття, а також зв'язки між ними.

Практичне заняття № 7.

Тема 4. Гендер і стать. Гендерні особливості самоактуалізації особистості. Маскулінність, фемінність. Концепція андрогінії С. Бем.

Мета: підвищення знань щодо категоріального апарату гендерної психології, розуміння сутності та різниці понять «гендер» і «стать», «маскулінність» та «фемінність» у контексті еволюції уявлень про гендер та його сучасної концептуалізації у психології; ознайомлення та засвоєння гендерних особливостей самоактуалізації особистості.

Система категорій гендерної психології допомагає здійснити структурування та змістовний опис психологічних аспектів гендеру. Центральними поняттями, якими оперують дослідники в цій галузі, є, звісно, поняття «стать» та «гендер». Ці поняття не завжди розрізняють не тільки пересічні громадяни, але і науковці. Часто послуговуються широким уявленням про стать як про комплекс репродуктивних, соматичних, поведінкових та соціальних характеристик чоловіка або жінки. Гендер – це біполярна конструкція, є результатом соціалізації, присвоєння особистістю соціокультурних моделей поведінки, що відповідають біологічній статі; - особистісний атрибут, що фіксується у дитинстві, а у подальшому - розширюється та розвивається як рольовий репертуар.

Основні поняття: гендер, стать, гендерна схема, самоактуалізація особистості, андрогенія, фемінність, маскулінність, гендерна система, гендерна ідентичність.

Стать (sex) – категорія, що виражає певний набір анатомо-фізіологічних ознак, за якими відрізняються та репродуктивно доповнюють одне одного людські особини. Анатомічні відмінності між самцями та самками одного й того ж біологічного виду називаються – статевий диморфізм.

Гендер – це складний соціокультурний процес конструювання суспільством різниці у чоловічих та жіночих ролях, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках та сам «результат» - соціальний конструкт гендера. Важливим елементом гендерних відмінностей є протиставлення «чоловічого» та «жіночого» та підкорення «жіночого» «чоловічому».

Гендерна ідентичність – це самовизначення людини як представника будь-якого гендеру, самовідчуття себе чоловіком чи жінкою, або представником іншої гендерної категорії.

Гендерна схема – зафіксована в культурі сукупність (схема) особистісних якостей і способів соціальної взаємодії, з якою кожен індивід певної статі співвідносить себе, впорядковує і типізує індивідуальний досвід, а також організовує і типізує поведінку чоловіків і жінок.

Статевно-гендерна система – це набір домовленостей, якими суспільство оперує, щоб трансформувати біологічну сексуальність у продукт людської діяльності, і те, де ці трансформовані сексуальні потреби задовольняються.

План лабораторного заняття:

- 1) Опитування за темою лекції для закріплення теоретичного матеріалу.
- 2) Перевірка початкового рівня знань і умінь студентів за темою відповідями на тести і конструктивні питання.
- 3) Вирішення ситуаційних завдань, обговорення помилок.

Запитання для індивідуального опитування:

1. Історія виникнення поняття «гендер».
2. Охарактеризуйте поняття «статевно-гендерна система».
3. Дайте характеристику класичного розуміння гендеру.
4. Дайте характеристику некласичного розуміння гендеру.
5. Дайте характеристику постнекласичного розуміння гендеру.
6. Дайте характеристику сучасних теорій гендеру.
7. Які є сучасні характеристики гендеру?
8. Охарактеризуйте гендерні особливості самоактуалізації особистості.
9. Що таке маскулінність, фемінність, фактори розвитку?
10. Дайте визначення і характеристику гендерної схеми.
11. Концепція андрогінії С. Бем, характеристика «гендерної лінзи» та базових уявлень про природність гендеру.

Варіант практичного завдання:

1. У 1972 році Броверман і колеги розробили анкету для оцінювання сприйняття людьми чоловічої і жіночої поведінки. Вони опитали більш ніж 1000 чоловік і зробили висновок про узгодженість відповідей: 75% як жінок, так і чоловіків вище оцінюють чоловічу стать, ніж жіночу. Як Ви думаєте, чим обумовлений цей результат? Якими могли б бути результати повторного дослідження в нинішній час?

2. Чому слідування традиційним гендерним нормам не сприяє розвитку особистості та якості життя? Бесіда-роздум по науковій статті Маккобі про те, що «...діти, поведінка яких найсуворіше відповідає вимогам їх статевої ролі, часто відрізняються більш низьким інтелектом і меншими творчими здібностями», (Maccoby, Jacklin, 1974).

3. Вправа «Особистий гендерний образ», з метою формування у студентів первинного уявлення про соціально-психологічний зміст поняття «гендер». Представлення себе в довільній манері: назвати ім'я, у бажаному варіанті, один прикметник, що найбільш точно характеризує особистість учасника, а також трохи розповісти про себе. Презентація особистого гендерного образу (заглянути до себе у сумку та знайти там декілька особистих предметів, які можуть презентувати їх як чоловіка або жінку - створити «інсталяцію» з цих предметів на тему «Я-жінка/Я-чоловік». Далі студенти мають представити себе групі вже в якості чоловіка або жінки (відповідно зі своєю статтю). Обговорення особистих презентацій: увага до того, що переважно говорять не про біологічні ознаки чоловіків і жінок, а про такі особистісні якості, які виникають і проявляються в процесі міжособистісної взаємодії і в соціальному просторі. Окремі особистісні характеристики можуть бути спільними в гендерних образах як чоловіків, так і жінок. Під час обговорення увага на тому факті, що більшість пропонованих характеристик виявляються безпосереднім чином не пов'язаними з біологічною статтю, хоча студентам було дано завдання представити себе в якості чоловіка або жінки. З цього можна зробити висновок, що на поверхні свідомості характеристики пов'язуються з біологічними факторами, а насправді визначаються соціальними відносинами і ситуаціями міжособистісної взаємодії, а самі поняття чоловічого і жіночого відображають зміст соціальних, а не біологічних якостей.

4. Критичний аналіз наукових текстів для засвоєння студентами сутності категорії «гендер», розвиток навичок критичного аналізу наукових текстів (на прикладі тексту доповіді Бабетт Франсиз «Гендер – соціальний конструкт чи біологічний імператив?»). запитання: Як автор тексту визначає поняття гендеру та гендерної ідентичності? Чи відповідає це розуміння тому, яке прийнято в гендерних дослідженнях? З чим не згодна автор тексту, за що вона критикує гендерний підхід? Які соціальні та особистісні цінності ховаються за аргументами автора тексту? Які ознаки поведінки Бренді (в описі випадку Джона Мані) відзначаються автором як маскулінні/фемінінні? Чи відповідає це розуміння маскулінності / фемінінності в гендерних дослідженнях? Що, на Ваш погляд, могло виступити причинами психологічних проблем Бренді з точки зору гендерного підходу?

Хід виконання завдання: 15-20 хвилин обговорення тексту (по групах) відповідно до питань, потім загальна дискусія. Увага на те, що автор використовує поняття гендеру та статі в якості синонімів, а також розглядає їх з точки зору домінування або підпорядкування одного іншому. Однак у гендерних дослідженнях мова йде про те, що біологічні характеристики сексуальності не мають прямого і однозначного зв'язку із спостережуваними психологічним і соціальними відмінностями між чоловіками і жінками, а гендер і стать є просто рівно можливими вимірами людської сексуальності у біологічній або соціокультурній перспективі. Автор також неадекватно інтерпретує суть гендерного підходу, приписуючи йому нехтування біологічних відмінностей між статями, тоді як, насправді, йдеться про те, що біологічні відмінності завжди наділяються в суспільстві культурно-символічним значенням і поміщаються в певну систему владних відносин з вертикальною (домінування/підпорядкування) або горизонтальною (рівноправність і рівні можливості) структурою. При аналізі випадку Бренді автор розглядає ознаки маскулінності і фемінінності як біологічно обумовлені поведінкові реакції, тоді як в гендерному підході під маскулінністю і фемініністю розуміються нормативні соціальні уявлення про характеристики чоловіків і жінок, а також культурно-символічні сценарії поведінки, що включають в себе не тільки очікувані характеристики, а й сфери діяльності, в яких вони повинні виявлятися. Отже, головною причиною психологічних проблем Бренді, з точки зору гендерного підходу, може бути невідповідність фізіологічних і морфологічних особливостей її організму традиційним

гендерним стереотипам та очікуванням щодо «правильної» фемінної поведінки, а також примусова гетеросексуальність у процесі гендерної соціалізації.

Практичне заняття № 8,9.

Тема 5. Поняття гендерної ідентичності. Структура. Види. Розвиток.

Гендерні особливості самоактуалізації особистості. Соціально-психологічні основи дослідження гендерної ідентичності

Мета: засвоєння знань щодо формування та структури гендерної ідентичності та самоактуалізації особистості, підходи до їх дослідження та діагностики.

Ми поводимо себе так, немов бути чоловіком або жінкою є окрема внутрішня реальність, істина, факт про нас. Насправді, це феномен, що постійно перебудовується. Коли говоримо, що гендер є перформативним, ми також говоримо про те, що не існує наперед визначеного гендеру (Джудіт Батлер).

Говоримо про ідентифікацію людини зі своєю статтю та нормами своєї гендерної ролі - як результат люди набувають здатності не лише до усвідомлення своєї приналежності до певної статі, але і опису себе з використанням категорій мужності/жіночності; здійснюють оцінку своїх психологічних рис і особливостей рольової поведінки на основі їх співвіднесення з еталонними гендерними моделями. Як гендерна ідентичність інтегрується в особистість і які функції в ній виконує?.. про вибір особистістю варіантів поведінки відповідно до особистісно значущих цілей і цінностей. Сучасні дослідники вважають, що зараз змінюються традиційні стереотипи та еталони мужності та жіночності... жінки стали більше маскулінізовані у боротьбі за свої права та рівні можливості - для самоактуалізації у професійній діяльності жінки мають доводити свою конкурентоспроможність на ринку праці. Самоактуалізація - проблема становлення особистості на засадах принципів єдності свідомості і діяльності, розвитку свідомості й особистості у діяльності, детермінізму. Самоактуалізація - показник повноти самореалізації особистості... про ступінь розвитку самосвідомості, рівень орієнтованості у життєвих і соціальних ситуаціях, наявність потенційних та реальних можливостей особистості для її самоздійснення, рівень організаційно-вольової зрілості в управлінні життєвими обставинами та подоланні життєвих труднощів Самоактуалізуюча особистість - індивід із розвиненою суб'єктністю, здатністю до самовияву, активного суб'єкта власної

життєдіяльності, життєтворчості, будівника свого неповторного життєвого світу. самоактуалізацію як найбільш повну і вільну реалізацію особистістю своїх можливостей; тенденцією максимально проявити таланти у найрізноманітніших сферах життєдіяльності.

Основні поняття: ідентичність, персональна ідентичність, соціальна ідентичність, гендерна ідентичність, сексуальна ідентичність, цисгендерна та трансгендерна ідентичність, традиційна ідентичність, гомосексуальна ідентичність, сексуальність, квір-ідентичність детермінанти самоактуалізації особистості.

«Квір» – все, що знаходиться за межами «нормального» суспільства, заснованого на гендерній дихотомії. Квір як «парасолькова ідентичність» дозволяє об'єднувати в собі різний набір сексуальних ідентичностей.

Гендерна ідентичність – базова структура соціальної ідентичності, що характеризує людину з точки зору її належності до чоловічої або жіночої групи, при цьому найбільш значуще, як сама людина себе категоризує.

Гомосексуальна ідентичність – це усвідомлення та прийняття своєї гомосексуальної орієнтації.

Жіноча ідентичність – категоризація себе як представника жіночої соціальної групи.

Ідентичність – це провідна характеристика Я-концепції, що відображає більш-менш усвідомлювану і прийнятну для особистості її когнітивну складову (образ Я, картину Я), що забезпечує цілісність і безперервність особистості впродовж життя.

Кроссдрессінг (від англ. Cross-dress, дослівно одягнутися інакше) – носіння одягу протилежної статі з метою отримання естетичної або, іноді, сексуальної насолоди.

Самоактуалізація – це вроджена тенденція до безперервного розгортання свого необмеженого творчого потенціалу у навчально-професійній діяльності.

Сексуальна ідентичність – це усвідомлення людиною своїх сексуальних переваг.

Сексуальність – сукупність психічних реакцій, переживань і вчинків, пов'язаних з виявом статевого потягу.

Чоловіча ідентичність – це категоризація себе як представника чоловічої соціальної групи і відтворення гендерно обумовлених ролей, диспозицій, самопрезентації.

План практичного заняття:

- 1) Опитування за темою лекції для закріплення теоретичного матеріалу.
- 2) Перевірка початкового рівня знань і умінь студентів за темою відповідями на тести і конструктивні питання.
- 3) Вирішення ситуаційних завдань, обговорення помилок.

Запитання для індивідуального опитування:

1. Дайте визначення гендерної ідентичності.
2. Поясніть чому гендерна ідентичність є важливою частиною психологічного стану особистості.
3. Які компоненти входять до структури гендерної ідентичності? Охарактеризуйте їх. Як вони взаємодіють?
4. Дайте характеристику типів гендерної ідентичності.
5. Назвіть та поясніть основні види гендерної ідентичності.
6. Які чинники впливають на формування різних видів гендерної ідентичності?
7. Парадигми маскулінності, чоловічі дослідження.
8. Психологічні теорії гендерної диференціації.
9. Стадії статевої ідентичності за Шоном Берном.
10. Ознаки порушення статевої ідентифікації у дитячі роки (до настання статевої зрілості).
11. Яким чином розвивається гендерна ідентичність у різні періоди життя?

12. Які фактори впливають на формування гендерної ідентичності в ранньому дитинстві, підлітковому періоді та дорослому віці?
13. Самоактуалізація особистості як соціально-психологічний феномен?
14. Як гендер впливає на процес самоактуалізації особистості?
15. Як різняться елементи і процес самоактуалізації за гендерною ознакою?
16. Гендерні стереотипи в процесі самоактуалізації особистості.
17. Назвіть та охарактеризуйте соціально-психологічні фактори, що визначають гендерну ідентичність.
18. Як можна досліджувати гендерну ідентичність з погляду соціальної психології?
19. Гендер як соціально-психологічна детермінанта самоактуалізації особистості.
20. виправте неточність у визначенні поняття «гендерна ідентичність»: «Гендерна ідентичність - базова структура соціальної ідентичності, що характеризує людину з точки зору її належності до чоловічої або жіночої групи, при цьому не важливо, як сама людина себе категоризує».

Варіант практичного завдання:

1. Оберіть ілюстрований шкільний підручник для молодшої школи та проаналізуйте зображення що ілюструють вплив оточення на формування сексуальності людини за такими критеріями: 1) загальна кількість зображень осіб чоловічої і жіночої статі; 2) кількість зображень осіб чоловічої і жіночої статі в інструментальній і експресивній сферах діяльності; 3) співвідношення частот зображень осіб чоловічої та жіночої статі в сфері навчальної діяльності; 4) співвідношення частот зображень осіб чоловічої та жіночої статі в сфері відпочинку. Занесіть дані до таблиці.

2. Познайомтеся з аналітичною запискою «Стан та проблеми ЛГБТ-руху в Україні» та додатком до неї, розміщеними на сторінці Інституту стратегічних досліджень в Україні (Ресурс доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1206/>). Опрацюйте статтю української дослідниці С. М. Іванченко «Трансгендерність, гендерна ідентичність і гендерні стереотипи» (Ресурс доступу: <http://psystudy.ru/index.php/num/2009n6-8/259-ivanchenko8.html>).

Ситуація 1. Експерименти Дж. Мані і А. Ерхарда з гермафродитами внесли корективи в розуміння біологічної статі. Вони досліджували групу

гермафродитів з генетичними чоловічими статевими ознаками. Дітей розділили на пари. Одна дитина з кожної пари перенесла операцію і гормональну терапію і стала особою чоловічої статі; її виховували як хлопчика. Інша дитина після операції і лікування гормонами набула жіночої статі і виховувалася як дівчинка. Діти, виховані як хлопчики, засвоїли традиційні чоловічі ролі і одружилися на жінках; діти, виховані як дівчатка, вирости, усвідомлюючи себе жінками, їх подальше життя і сексуальний досвід відповідали віковим нормам. Чи можна результати експериментів з гермафродитами, що доводять вирішальну роль соціального чинника в гендерній соціалізації, перенести на розуміння розвитку гендерної ідентичності людей з чітко визначеною біологічною статтю? Поясніть свою думку.

3. Практичне завдання «Самодіагностика гендерної ідентичності» Етап 1. Психологічна самодіагностика. Під час заняття пропонується познайомитися з психологічними методиками для вивчення гендерної ідентичності та під керівництвом викладача виконати дві методики. Етап 2. Підготовка письмової роботи рефлексивного змісту: «Психологічний аналіз гендерної ідентичності». Заповнення та обробка опитувальника «Хто Я?» Куна та Макпартленда. Обробка та обговорення результатів.

4. Заповнення та обробка опитувальника С. Бем. Опитувальник статевих ролей BSRI, розроблений Сандрою Бем. Його мета – виявлення ступеня вираженості маскулінних і фемінних характеристик, а також визначення типу особистості: маскулінного, фемінного, андрогінного. Обробка і обговорення результатів.

5. Ділова гра «Розробка програми сексуальної просвіти для підлітків».

6. Ситуація. Головна мета дослідження Natsal - спрогнозувати майбутні тенденції щодо СНІД. Перші два етапи опитування проводилися в 1990-1991 і 1999-2001 роках і дозволили простежити зміни протягом десятиліть. Результати третього (Natsal- 3) показують, що британці відчують себе більш комфортно зі своєю сексуальністю і демонструють більшу толерантність, ніж раніше. Кількість жінок, які розповіли, що мали статеві контакти з іншими жінками, зросла в чотири рази за 20 років і в два рази - за останнє десятиліття.

Гомосексуальні контакти серед чоловіків збільшилися з 3,6% (1 з 28 учасників опитування) у 1990 році до 4,8% (кожен двадцятий опитований). Ці зміни свідчать, насамперед, про те, що британці стали більше експериментувати в ліжку, а також більш відверто розповідати про своє сексуальне життя. Жителі Туманного Альбіону стали також більш терпимими один до одного. Так, у 1990 році тільки чверть респондентів не бачила нічого поганого в одностатевих стосунках. Сьогодні такої думки дотримуються половина чоловіків і дві третини жінок. Опитування Natsal-3 показало також, що:

- Сьогодні британці частіше відвідують сексопатологів, ніж десятиліття тому.
- Незапланована вагітність асоціюється з сексом до 16 років, палінням, уживанням наркотиків, депресією, низькою навчальною успішністю і браком сексуального виховання в школі.
- Кожна десята жінка (9,8%) повідомила, що її примушували займатися сексом проти її волі. Але тільки в 15% сексуального насильства злочинцем був незнайомий чоловік.
- 17% опитаних відзначили, що проблеми зі здоров'ям впливають на їх сексуальне життя, але менше чверті з них звернулися за допомогою до фахівця.
- Ті учасники дослідження, кому важко говорити про секс з іншими, більш імовірно, мають сексуальні розлади (Прочитати оригінал цієї статті англійською Ви можете на сайті BBC Future - <http://www.bbc.com/future>).

Поясніть цінність цього дослідження для вивчення гендерної ідентичності та сексуальності в Україні.

Практичне заняття №11,12.

Тема 6. Особливості гендерної нерівності. Гендерні відмінності

Мета: розкриття основних аспектів гендерної нерівності та гендерних відмінностей, а також формування розуміння сутності гендерних проблем та їх впливу на сучасне суспільство; стимулювання критичного мислення, обговорення ідентифікації гендерних ролей та виявлення шляхів подолання гендерної нерівності.

Тривалий час гендерна психологія зберігала статус науки про відмінності у психології жінок та чоловіків. Психологія відмінностей, пов'язаних зі статтю, досліджує відмінності та подібності у психологічних характеристиках та особливостях поведінки чоловіків та жінок у спілкуванні, діяльності та самореалізації, що викликані соціокультурними умовами існування. Третій підхід до дослідження гендерних питань, як ми вже говорили, розвиває думку, що гендерні відмінності, ймовірно, конструюються, а не просто вимірюються чи описуються. Розвиток психології пов'язують з вирішенням проблем, однією з яких є проблематика доволі стійкої тенденції у психології протиставляти статі («протилежна стать», «інша стать»), перебільшувати величину гендерних відмінностей чи надмірно підкреслювати статистичні відмінності між чоловіками та жінками, а також не інтерпретувати їх походження. З цього випливають завдання не лише статистично точно відображати відмінності між статями та в середині гендерних груп, але і не ігнорувати подібності, протиріччя в зібраних даних, здійснювати багатофакторний аналіз природи виявлених відмінностей. Чоловік та жінка – це дві ноти, без яких струни людської душі не дають правильного та повного аккорду (Джузеппе Мандзіні). Значимість потреби врахування статевих відмінностей при вивченні формування особистості є величезним, адже всі, майже всі, онтогенетичні характеристики є не просто віковими, але у статевіковими, а найперша категорія, у якій дитина осмислює власне Я, – це саме статева приналежність.

Основні поняття: гендерні відмінності, гендерна нерівність, гендерна ідентичність, структурна гендерна нерівність, фемінізація бідності, патріархат, теорії гендерних відмінностей, соціальні норми.

Соціальні норми – це основні правила, які визначають поведінку людини у суспільстві.

«*Нормативний тиск*» (*normative pressure*) – описує механізм того, як людина повинна підстроюватися під суспільні або групові очікування (соціальні норми), щоб суспільство її не відторгало.

План практичного заняття:

- 1) Опитування за темою лекції для закріплення теоретичного матеріалу.
- 2) Перевірка початкового рівня знань і умінь студентів за темою відповідями на тести і конструктивні питання.
- 3) Вирішення ситуаційних завдань, обговорення помилок.

Запитання для індивідуального опитування:

1. Які основні теорії гендерних відмінностей?
2. Охарактеризуйте біологічний підхід до визначення гендерних відмінностей.
3. Чи існують гендерні відмінності у емоційних переживаннях?
4. Охарактеризуйте соціо-культурний підхід до визначення гендерних відмінностей.
5. Теорія соціальних ролей Еліс Іглі.
6. Що таке модель соціальних очікувань?
7. Поясніть модель, що пояснює гендерні відмінності у соціальній поведінці (Сюзанна Кросс та Лаура Медсон).
8. Як розвиваються гендерні відмінності?
9. Опишіть Концепцію андрогенії Сандри Бем та Джудит Спенс, що пояснює як наявність, так і відсутність відмінностей між статями.
10. Поясніть концепцію «токенізму» (Розабет Кентер).
11. Гендерні відмінності у агресивності, локусі контролю, тривожності та сформованістю самоконтролю.
12. Дайте характеристику різниці психологічного укладу чоловіка та жінки (манери, звички, оцінки, уявлення про належне, прийнятне та допустиме).

13. Назвіть та охарактеризуйте зв'язки між гендерною нерівністю та ризиком опинитися в умовах бідності. Які стратегії можна застосувати для зменшення фемінізації бідності?
14. У яких психофізіологічних характеристиках чоловіків та жінок виявлені значимі відмінності, а у яких якостях достовірних відмінностей не було встановлено?
15. Які психофізіологічні характеристики піддаються впливу соціокультурних факторів?
16. Який зв'язок статевих відмінностей пізнавальної сфери з функціональною спеціалізацією півкуль мозку?
17. Яке значення має вивчення статевих відмінностей у психофізіологічній сфері для розвитку гендерної психології?
18. Чи залежать гендерні стереотипи від культури суспільства, в якому живе людина? Якщо так, то які гендерні стереотипи є найбільш розповсюджені у тій або іншій культурі?

Практичне завдання:

1. Створіть малюнок-схему для гендерних відмінностей.

Практичне заняття №13,14.

Тема 7. Загальні проблеми гендерної соціалізації. Теорії, механізми, інститути. Соціально- психологічна феноменологія гендерних стереотипів

Мета: розкриття змісту, основних аспектів вивчення та розуміння гендерних ролей як соціокультурно визначених очікувань та норм, що визначаються для осіб на підставі їхньої гендерної приналежності; аналізу соціальних норм, які їх формують, та виявлення гендерних відмінностей у виконанні цих ролей. Також, мета заняття полягає в розкритті поняття стереотипів та їхнього впливу на формування гендерних очікувань та обмежень.

Гендерна соціалізація є одним з аспектів соціалізації особистості. Тому важливою основою для розуміння гендерної соціалізації є соціально-психологічні закономірності соціалізації особистості загалом. Соціалізація та індивідуалізація – це взаємодія, яка веде до взаємного збагачення, що відбувається шляхом пристосування особистості до соціокультурного оточення, а також і самого середовища до її потреб. Соціальні інститути та агенти гендерної соціалізації забезпечують трансляцію гендерних норм, гендерних стереотипів та гендерних ролей. Агентами є окремі значущі особистості (батьки, сиблінги, друзі, керівник), а соціальні інститути – це соціальні утворення, що контролюють процес соціалізації (дошкільні навчальні заклади, загальноосвітня школа, університет, виробнича організація, ЗМІ та ін.). Гендерна соціалізація є наскрізним процесом. Упродовж життя людини формується та трансформується уявлення про себе як представника певної статі. Первинна гендерна соціалізація забезпечує оформлення первинної гендерної ідентичності через інтеріоризацію гендерних еталонів. Вторинна гендерна соціалізація спирається на більш зрілу Я-концепцію та розпочинається із входження в широкий соціальний простір та формування близьких стосунків у юності.

Основні поняття: соціалізація, гендерна соціалізація, гендерна група, гендерна схема, гендерна диференціація, гендерна сегрегація, диференційне підсилення, диференційне моделювання (наслідування), андрогінія, агенти соціалізації, диференційована соціалізація, традиційна соціалізація.

Андрогінія — поняття, що означає людей, які успішно поєднують в собі як традиційно чоловічі, так і традиційно жіночі психологічні якості. Це дозволяє людям менш жорстко дотримуватися статевої ролі, вільніше переходити від традиційно жіночих занять до чоловічих.

Гендерна сегрегація — переважне спілкування із представниками/-цями своєї статі й обмеження контактів з представниками/-цями протилежної статі; спостерігається в дитячих іграх без участі дорослих, а у дорослому віці — у дружніх і ділових стосунках.

Гендерна система характеризує гендер на макрорівні. Її визначають як сукупність взаємопов'язаних інститутів та організацій, за допомогою яких соціально, ідеологічно й органічно будуються стосунки між жінкою та чоловіком, ставлення суспільства до проблем статі, формується реальна статева нерівність або рівність, здійснюються завоювання, реальне утвердження й гарантія прав, свобод і обов'язків жінок та чоловіків, забезпечуються реальні можливості їх самореалізації відповідно до досягнутого рівня гендерної культури

Гендерна соціалізація — процес засвоєння норм, правил поведінки, соціальних установок відповідно до культурних уявлень про роль, положення і призначення чоловіка і жінки в суспільстві. Гендерна соціалізація – це один з напрямів гендерної психології, який сформувався на основі різних психологічних галузей: соціальної психології та психології розвитку.

Гендерна схематизація — це узагальнена і натренована когнітивна готовність дітей кодувати та організовувати інформацію про себе та других відповідно до культурних визначень «чоловіче-жіноче».

Гендерна схема – це когнітивна структура, сітка асоціацій, яка функціонує як передбачаюча структура.

Гендерні схеми – це когнітивні утворення, які використовуються для організації інформації на основі гендерних категорій

Диференціальне наслідування – механізм гендерної соціалізації, в ході якого людина вибирає статево-рольові моделі в близькому оточенні (в родині, серед однолітків, у школі, серед героїв фільмів, книг і т.д.) та наслідує стандарти поведінки, що демонструє модель.

Диференціальне посилення – механізм гендерної соціалізації, в ході якого прийнятна для даного суспільства поведінка людини в залежності від її біологічної статі винагороджується, а неприйнятна - карається. Винагорода часто виступає в формі суспільного схвалення. І навпаки, будь-яке відхилення від моделі поведінки, яка в даній культурі вважається відповідною гендерній ролі, в більшості випадків карається соціальним несхваленням.

Екстеріоризація – процес переходу результатів розумових дій на зовні. Поняття, яке підкреслює те, що в загальному процесі соціалізації чоловіки і жінки формуються в різних соціально-психологічних середовищах – це диференційована соціалізація.

Інтеріоризація – процес перенесення зовнішньої форми предметної діяльності у внутрішній план дій.

Соціалізація – процес засвоєння соціальних норм, правил, особливостей поведінки, процес входження в соціальне середовище. З її допомогою відбувається відтворення соціальної системи та формування еталонів, стереотипів, стандартів.

Статева типізація – це результат переробки інформації про гендерну схему, тобто готовність засвоювати інформацію про себе у контексті понять «чоловіче-жіноче».

План практичного заняття:

- 1) Опитування за темою лекції для закріплення теоретичного матеріалу.
- 2) Перевірка початкового рівня знань і умінь студентів за темою відповідями на тести і конструктивні питання.
- 3) Вирішення ситуаційних завдань, обговорення помилок.

Запитання для індивідуального опитування:

1. Розкрийте сутність характеристики поняття „гендерна соціалізація”.
2. Формування й призначення гендерної соціалізації.
3. Психологічні механізми гендерної соціалізації.
4. Охарактеризуйте 2 фази процесу гендерної соціалізації.
5. Чи можемо ми говорити про найбільш сензитивний період процесу гендерної соціалізації?
6. Стратегії виховання дітей, відносно вільні від гендерної схеми (С.Бем).
7. Як ви розумієте термін «андрогінна особистість»?
8. Роль батьків у вихованні дитини.
9. Соціалізація, як «окультурення людей».
10. Які є основні інститути гендерної соціалізації?
11. Яку роль відіграє інститут гендерної соціалізації у процесі гендерної соціалізації?
12. Коли починається і які періоди проходить гендерна соціалізація?
13. Охарактеризуйте компоненти гендерної системи.
14. Що таке «гендерна система»?
15. Що таке «теорія гендерної схеми»?
16. Що таке традиційна і диференційована соціалізація?
17. Процес формування гендерної соціалізації у загальних психологічних теоріях: психоаналітична, соціального наuczіння, когнітивного розвитку.
18. Процес формування гендерної соціалізації у спеціальних психологічних теоріях: соціального конструювання гендеру (Дж. Лорбер, С. Фаррелл, К. Уест, Д. Зіммерман) і гендерної схеми (С. Бем).
19. Які умови сприяють утвердженню в свідомості і Я-концепції гендерної схеми?
20. Що таке нова психологія статі?

Практичне завдання:

1. Спрогнозуйте наслідки дії такої реклами на стосунки між дівчатками та хлопчиками. Чи можна припустити, що для дівчаток вплив однолітків є більш значущим і перевищує вищенаведений показник. Якщо так, то як можна

використати це знання для підвищення інтелектуальної продуктивності дівчаток? Дж. Галлагер стверджує, що 30-50% інтелектуальної продуктивності припадає на такий фактор, як здібність до оволодіння абстрактною системою символів, 15-20% - на вплив однолітків. Ці усереднені показники наведені без урахування статево-вікових особливостей конформності. Водночас, відомо, що з раннього дитинства дівчаток орієнтують на міжособистісні відносини, на зв'язок з іншими людьми. Внаслідок підвищеної чутливості, обдаровані дівчатка рано інтеріоризують ці установки і демонструють високу соціальну адаптованість, яка часто змушує їх маскувати свої розумові здібності. (цит. за роботою Л.В. Попової, 1996).

2. Дайте психологічне пояснення експериментально встановленим фактам. У ряді західних досліджень було показано, що хлопчики, які всупереч нормам, грають не тільки з дітьми одної з собою статі, більше піддаються глузуванню з боку однолітків і менш популярні в їх середовищі, ніж ті, які підпорядковуються статево-рольовим стереотипам.

3. Яку з моделей для наслідування вибере дитина? Якщо в оточенні хлопчика є різні моделі для наслідування (назвем умовно): «метросексуал», «качок», «трудоголік», «пивний живіт» .

4. Ситуація в магазині: - Мамо, купи мені, будь ласка, ляльку!
- Ляльку? Навіщо тобі лялька? У тебе вже багато іграшок. («Мама» говорить незадоволеним голосом, вона явно роздратована, їй неприємне бажання хлопчика). - Я хочу грати «в будинок», а дитини-то немає.
- Ти ж хлопчик, майбутній чоловік, тільки дівчатка в ляльки грають. Давай-но краще купимо робота. («Мама» говорить менторським тоном, не залишаючи дитині можливості змінити ситуацію, вона вважає свою позицію єдино правильною) (Клецина, 2003). Визначте характер гендерного виховання дитини у такій сім'ї. Як би Ви відреагували на місці батьків хлопчика, який просить купити ляльку? Запропонуйте відповідь мами у егалітарній родині.

5. Ситуація: А чому хлопчики уникають дівчачого товариства? Дослідження Елернори Маккобі та ін. показали, що дівчатка намагаються уникнути властивого хлопчикам більш грубого стилю гри та домінування, що стає причиною формування окремих дівочих груп (Елеонора Маккобі, 1990).

Практичне заняття №15,16.

Тема 8. Гендерні ролі: поняття, зміст. Соціальні норми та гендерні відмінності. Стереотипи.

Мета: розкриття основних аспектів та розуміння змісту гендерних ролей, аналізу тенденцій сучасних соціальних норм, які їх формують, та гендерних відмінностей у виконанні цих ролей; поняття стереотипів та їхнього впливу на формування гендерних очікувань та обмежень, онтогенетичну динаміку та зміни у зв'язку з суспільними трансформаціями та лібералізацією сексуальності. Гендерні ролі є різновидом ролей соціальних, вони виражають певні соціальні очікування фемінності та маскулінності у поведінці. Гендерні ролі завжди пов'язані з певною нормативною системою, яку особистість засвоює і переломлює у своїй свідомості і поведінці і на цій основі демонструє свою стать. Гендерні ролі вивчаються або за допомогою параметрів Маскулінності та Фемінності, або опосередковано через гендерні стереотипи (Williams, Best, 1986, 1990). Гендерні стереотипи складаються в процесі суспільної комунікації, передаються індивідам у процесі соціалізації і відіграють важливу роль у підтримці гендерної стратифікації як вертикальної ієрархії. Гендерні стереотипи – соціально конструйовані категорії «маскулінності» і «фемінності», які підтверджуються різною (у залежності від статі) поведінкою, різним розподілом всередині соціальних ролей і статусів, підтримуються психологічними потребами людини поводитися в соціально бажаній манері і відчувати свою цілісність і несуперечливість. Бінарні опозиції, «вбудовані» в них, зумовлюють стан людини в суспільстві, професію, її прагнення, цілі та цінності. Гендерні стереотипи виконують важливі психологічні функції: пізнавальну та захисну. Гендерні стереотипи важко змінити, оскільки вони мало проникають до нових стандартів. Вибір дітьми того, які гендерні ролі моделювати, пов'язаний з когнітивним розумінням дітьми статі і тим, у що діти вірять, що відповідає їх власному самовизначенню.

Основні поняття: гендерні ролі, гендерні стереотипи, структура гендерних стереотипів, зміст гендерних стереотипів, соціальні норми, соціальна роль, рольовий конфлікт, гендерний рольовий конфлікт, дискримінація, сексизм гендерні атитюди, гендерна дискримінація, гетеросексизм.

«Стереотипна загроза» – одна з ліній експериментальних досліджень, що має витoki у соціальной психології. Соціальні функції спрямовані на підтримку соціального порядку і обумовлені здатністю стереотипів виступати фактором соціальних відносин.

Гендерна дискримінація – це диференційований підхід до людей на основі їх статі.

Гендерна роль – це функція особистості, що забезпечує відтворення гендерного стереотипу; модель поведінки і стосунків, які дозволяють іншим людям робити висновки про приналежність індивіда до чоловічої або жіночої статі.

Гендерні атитюди – позитивна або негативна налаштованість ставлення до своєї та протилежної статі: бажання бути представником певної статі; надання переваги відповідним статевим ролям, заняттям; позитивна чи негативна оцінка статі.

Гендерні стереотипи – це соціально конструйовані категорії «маскулінності» і «фемінності», які підтверджуються різною (в залежності від статі) поведінкою, різним розподілом всередині соціальних ролей і статусів і підтримуються психологічними потребами людини поводитися в соціально бажаній манері і відчувати свою цілісність і несуперечливість.

Гомофобія – ірраціональний страх та упередженість щодо гомосексуалізму та гомосексуалістів.

Дискримінація – використання конкретних практик пригнічення, обмеження на основі статі людини.

Мізогінія (від грец. Μίσος - «ненависть» і γυνή - «жінка») - поняття, що означає жінко-ненависництво, що виражається в формі приниження жінок, насильства над жінками або сексуальної об'єктивації жінок.

Рольовий конфлікт – це стан психологічного напруження, викликаний внутрішнім конфліктом, що породжений суперечністю вимог виконуваних соціальних ролей.

Сексизм – емоційне ставлення до людей, засноване на переконанні пріоритету однієї статі над іншою.

Соціальна роль – це модель поведінки, що відповідає правилам, очікуванням, вимогам соціального оточення.

План практичного заняття:

- 1) Опитування за темою лекції для закріплення теоретичного матеріалу.
- 2) Перевірка початкового рівня знань і умінь студентів за темою відповідями на тести і конструктивні питання.
- 3) Вирішення ситуаційних завдань, обговорення помилок.

Запитання для індивідуального опитування:

1. Розкрийте сутність гендерних ролей та їх вплив на поведінку та ідентичність особистості.
2. Обговоріть та проаналізуйте різницю виконання гендерних ролей особами різної статі.
3. Охарактеризуйте вплив соціальних норм на створення та утримання гендерних ролей в суспільстві.
4. Охарактеризуйте значення стереотипів та їх роль у формуванні гендерних очікувань та обмежень.
5. Дайте характеристику процесів впливу стереотипів на формування стереотипних гендерних ролей та можливі шляхи їх подолання.
6. Що таке Шкала статево-рольової поведінки?
7. Які гендерні ролі відповідають сучасній ситуації в суспільстві?
8. Як можна запобігти сексизму та гендерній дискримінації?
9. Які гендерні стереотипи є найбільш живучими і чому?
10. Навіщо нам потрібні гендерні стереотипи? Яка від них користь та шкода?

11. Які гендерні ролі відповідають сучасній ситуації в суспільстві? Як можна запобігти сексизму та гендерній дискримінації?

Практичне завдання:

1. Наведіть приклади гендерних стереотипів. У чому їхнє значення? Чи можливо, що у процесі гендерної соціалізації подолати тиск існуючих гендерних стереотипів, норм та правил? Проаналізуйте зміни у змісті гендерних стереотипів. Для цього перегляньте фільми, мультфільми або телевізійні програми, які виходили на екрани впродовж останнього 50-річчя. Які зміни Ви помітили? Підготуйтеся до обговорення цих змін під час заняття.

2. Чи залежать гендерні стереотипи від культури суспільства, в якому живе людина? Якщо так, то, які гендерні стереотипи є найбільш розповсюджені у тій або іншій культурі? Випишіть у психологічний словник ключові поняття теми, систематизуйте їх. Створіть схему, в якій розкрийте взаємозв'язки між новими поняттями та раніше вивченими.

3. Визначте комплекс із 5 типів поведінки, які стереотипно відповідають чоловічому стандарту, і п'ять, що суперечать існуючому стереотипу. Наприклад, «Петро з друзями рибалить у вихідні» (стереотипне); «Петро миє посуд та прибирає, коли розійшлися гості» (атипова поведінка). Те ж саме зробіть і для жінок: «Світлана прасує білизну» (стереотипне); «Світлана міняє масло у своїй машині». Запитайте у 10 чоловіків та 10 жінок про причини такої поведінки. Класифікуйте їх відповіді на диспозиційні (це якась стабільна риса виявляється) та ситуативні (випадковість, обставини, удача). Якими схемами користуються Ваші респонденти для пояснення нормативної та ненормативної поведінки чоловіків та жінок? Як це відображається на процесі гендерної соціалізації?

4. Практичне завдання «Самодіагностика гендерних ролей».

Практичне заняття №17,18.

Тема 9. Гендерна психологія спілкування. Гендерні аспекти батьківства (психологічні особливості материнства, батьківства). Психологія гендерного насильства

Мета: розкриття та розуміння основних аспектів гендерної психології спілкування та гендерних аспектів батьківства, розширення знань з питання психології гендерного насильства та стимулювання критичного мислення у обговореннях даних проблемних питань.

Бурхливий розвиток вивчення мовних аспектів гендеру було започатковано зверненням до так званого «жіночого мовлення». За декілька десятиліть, починаючи з 70-х років минулого століття, в західній психології, психолінгвістиці, соціолінгвістиці накопичилось чимало цікавих досліджень гендерної мовної (вербальної) комунікації. Дослідження гендерних особливостей мовного спілкування Маурін МакХаг та Женіфер Хембауг (McHugh M., Hambaugh J. 2010) розділили на чотири напрями: вивчення стилю жіночого мовлення як дефіцитарного; вивчення природи нерозуміння між статями; вивчення комунікативного домінування чоловіків; вивчення жіночої мовної культури. Зв'язок гендеру та мови вивчається в межах багатьох наук, що цікавляться людиною в контексті культури та суспільства (антропологія, соціологія, мовознавство, психологія). Гендерне спілкування в сучасних дослідженнях має два основні напрями аналізу у психології: соціально-рольовий та конструктивістський. Перший розглядає гендерну комунікацію як відтворення норм гендерної ролі. Другий привертає увагу до здатності мови та мовленнєвих практик створювати та перетворювати гендерну ідентичність. Батьківство є базовою життєвою місією, важливим станом та значною соціально-психологічною функцією кожної людини. Характер батьківства відображається на якості нащадків, стає гарантом особистого щастя людини та основою майбутнього суспільства, саме тому батьківство кожної людини повинно бути усвідомленим.

Основні поняття: мовлення, мовленнєве спілкування, вербальна та невербальна комунікація, гендерне спілкування, гендерна комунікація, андроцентризм, мовний сексизм, насильство, психологічні захисти, гендерний дисплей, дискурс, дискурс-аналіз, батьківство, усвідомлене батьківство,

ціннісні орієнтації, батьківські установки, батьківське ставлення, стиль сімейного виховання.

«Батьківство – соціально-психологічний феномен, що представляє собою емоційно і оціночно-забарвлену сукупність знань, уявлень і переконань щодо себе як батька, реалізовану у всіх проявах поведінкової складової батьківства»; батьківство, як соціально-психологічний феномен, - являє собою сукупність знань, уявлень та переконань стосовно себе у батьківській ролі, які реалізуються у всіх проявах поведінкової складової батьківства «...основним критерієм для виділення батьківства з навколишнього середовища служить її цільове призначення – це народження та виховання дітей».

«Гендерний дисплей» – це детермінована культурою форма самопрезентації гендерних характеристик особистості; самовиявлення своєї статевої приналежності та сексуальних переваг, що відповідає конкретній ситуації комунікації, конкретному партнеру.

Андроцентризм – глибинна культурна традиція, що зводить загальнолюдську суб'єктивність до єдиної чоловічої норми, що репрезентується як універсальна об'єктивність, у той час як інші суб'єктивності, і насамперед, жіноча, репрезентується як відхилення від норми, як маргінальна. Таким чином, андроцентризм – це не просто погляд на світ з чоловічої точки зору, а видача чоловічих нормативних уявлень і життєвих моделей за універсальні соціальні норми і життєві моделі.

Батьківські установки – це певний погляд на свою роль батька або матері.

Вербальне спілкування – процес встановлення, підтримки цілеспрямованого, прямого або опосередкованого контакту між людьми за допомогою мови.

Віктимність – потенційна здатність стати жертвою злочинного наміру, коли цього можна було б уникнути.

Гендерна асиметрія в мові – нерівномірна представленість у мові осіб різної статі, яка відзначена феміністською критикою мови, а також провідними постмодерністськими теоретиками.

Гендерна комунікація характеризується використанням вербальних та невербальних засобів для демонстрації знання норм статево-рольової поведінки.

Гендерне насильство – це форми насильницьких дій, що мають чітко виражену гендерну групу, на яку спрямоване насильство або яка чинить насильство; - це механізм відтворення гендерної системи, побудованої на домінуванні чоловіків над жінками та біполярності гендерів.

Гендерне спілкування – різновид соціально-рольового спілкування, де люди взаємодіють як представники своїх гендерних груп.

Гендерночутлива мова – це мова, позбавлена андроцентризму, сексизму та будь-яких інших дискримінаційних сенсів.

Дискурс – це певна послідовність комунікативних подій, що відбуваються між комунікатором та слухачем. Може мати вербальну та невербальну форми. У дискурс-аналізі акцент робиться на з'ясуванні прихованих детермінант, контекстів мовленнєвих висловлювань.

Контекст – обставини, в яких відбувається певна комунікативна подія.

Лінгвістична гендерологія – науковий напрям у складі міждисциплінарних гендерних досліджень, в межах якого на базі лінгвістичного понятійного апарату вивчається гендер у його мовному вияві.

Мейнсплейнінг – новий термін для позначення поблажливої манери вести розмову чоловіка з жінкою, що виявляється у використанні максимально спрощених пояснень та апеляції на статі.

Мовленнєва комунікація – передача інформації мовними засобами у процесі взаємодії.

Мовленнєва поведінка – сукупність мовленнєвих вчинків.

Мовний сексизм – це вираження у мовленні поглядів та переконань, які принижують та стереотипізують особу за ознакою статі чи її сексуальної орієнтації.

Насильство – це такий характер стосунків між людьми, що виявляє ставлення однієї людини до іншої як засобу задоволення власних потреб, нехтування потребами іншої людини аж до зловживання нею.

Психологічна допомога – широка, багаторівнева сфера психологічної практики, що здійснюється у формах консультування та психотерапії.

Психологічне консультування – безпосередня робота з людьми, спрямована різноманітних проблем, труднощами в міжособистісних стосунках, де основним засобом впливу є певним чином побудована бесіда.

Психотерапія, на відміну від психологічного консультування, орієнтована, в основному, на розв'язання глибинних проблем людини, що складають базис більшості життєвих труднощів та конфліктів. Проте відмінність між консультуванням та психотерапією є досить умовною, оскільки в процесі роботи психолога з клієнтом він може працювати з проблемами різних рівнів та застосовувати різні методи втручання.

Усвідомлене батьківство – «...це повне взяття на себе відповідальності за процес зачаття й народження здорових дітей»; - соціально- психологічний феномен, що, базуючись на певній системі знань, умінь, навичок, почуттів, якостей, реалізується у відповідальній поведінці батьків, спрямованій на виховання і розвиток дитини, формування її гармонійної особистості

План практичного заняття:

- 1) Опитування за темою лекції для закріплення теоретичного матеріалу.
- 2) Перевірка початкового рівня знань і умінь студентів за темою відповідями на тести і конструктивні питання.
- 3) Вирішення ситуаційних завдань, обговорення помилок.

Запитання для індивідуального опитування:

1. Які основні відмінності у способах спілкування між чоловіками та жінками можуть визначати гендерні ролі?
2. Як впливають стереотипи про гендер на способи спілкування в різних сферах життя?
3. Які психологічні особливості материнства можуть бути пов'язані з гендером?
4. Які виклики стосовно гендера можуть виникнути в контексті батьківства?
5. Як батьківство може впливати на формування гендерної ідентичності у дітей?
6. Які ролі та очікування пов'язані з батьківством з гендерної перспективи?
7. Як материнство може впливати на психологію жінок, особливо у контексті гендерних ролей?
8. Які психологічні виклики може ставити материнство для жінок в різні періоди життя?
9. Які форми є гендерного насильства? Фактори формування.
10. Як гендерні ролі та очікування можуть бути пов'язані з виникненням гендерного насильства?
11. Що таке віктимність та з чим пов'язаний цей феномен?
12. Які є чинники гендерного насильства у сучасному суспільстві?
13. Які психологічні аспекти взаємодії впливають на динаміку гендерного насильства?
14. Які наслідки гендерного насильства?
15. Які психологічні стратегії можуть допомагати в профілактиці гендерного насильства?
16. Які форми психологічної підтримки можуть бути важливими для жертв гендерного насильства?

Практичне завдання:

1. Ознайомтесь із Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству 2011 р. №4952. Опитайте студентів,

викладачів та знайомих: чи знайомі вони з цією конвенцією? Чи відомо їм про зміни у кримінальному кодексі України, що вступили у дію 11.01 20019 року щодо згвалтування та сексуального насильства? Який висновок з опитування Ви можете зробити.

2. Ситуація. У Китаї, де діє політика «одна сім'я – одна дитина», жінці на ім'я Лю Сінвень посеред ночі насильно зробили аборт, коли вона була вже на 6 місяці вагітності. Як повідомляє The Daily Mail, Лю і її чоловік Чжоу мали сина. Після його народження жінці в лікарні встановили внутрішньоматкову спіраль. Однак засіб контрацепції дав збій, і Лю знову завагітніла. Разом з чоловіком вона вирішила народити другу дитину і заплатити штраф, оскільки в Китаї заборонено без дозволу влади народжувати другу дитину. Однак серед ночі в будинок Лю і Жоу увірвалися представники Комітету з питань планування сім'ї КНР. Вони стягнули вагітну матір з ліжка і силою забрали її в лікарню, при цьому її чоловіка побили і утримували вдома, не пояснюючи, куди відвезли його дружину. У лікарні Лю зробили ін'єкцію, яка вбила дитину в її утробі. Через два дні жінка народила мертву дитину.

«Коли я знайшов дружину в клініці народної медицини, я запитав, що вони зробили з неї. Чи їй зробили аборт? Вона сказала, що так. Я вийшов з палати, щоб Лю не бачила, як я плачу», – розповів Чжоу. Однак історія не залишилася невідомою, і про неї дізналася китайська преса. На запити журналістів, місцеве відділення компартії в місті Вейфан пообіцяло провести розслідування за фактом насильницького аборту. Адвокат з прав людини китайський дисидент Чень Гуанчен повідомив, що тільки у 2005 році він задокументував 130 000 випадків примусових абортів і примусової стерилізації. А з 1980 року проведено більше 360 млн. абортів (<https://ru.tsn.ua/svit/v-kitae-zhenschine-nasilno-sdelali-abort-na-6-mesyace-beremennosti-327251.html>). Який меседж такої соціальної політики для жінок та чоловіків, що проживають у Китаї? Які наслідки можна спрогнозувати для гендерних стосунків?

3. Ситуація. Лист жінки, яка зазнає домашнього насильства: «Я трохи опишу свою проблему, а потім поставлю запитання. Нашій сім'ї цього року виповнюється 15 років. Ми з чоловіком ровесники, доньці – 14 років, синові – 12. Мій чоловік, коли напідпитку, зрідка намагається влаштувати домострой – піднімає руку. Намагається вдарити по голові або головою (моєю, звісно) об стіну чи підлогу. Раз на півроку, буває рідше, буває частіше. Уперше це сталось на 6-му місяці спільного життя, на 4-му місяці вагітності. Не скажу, що не спровокувала сама. Ляпаса дала за хамські слова та матюки. Так і сталось. Перша реакція. У кіно надивилася. Дурна. Думала, що всі на білих конях лицарі – вагітних дружин бережуть. Та й взагалі: б'ють жінок тільки у фільмах жажів або гвалтівники. Нічого подібного, побив по голові одразу, на вулиці, а коли впала в замет – додав ногою. Жінка гуляла з собакою, намагалася заступитися – він і їй пригрозив. Чому не пішла тоді – не знаю. Страх, несподіванка, а

найбільше сором, що таке сталося зі мною. Я не біла і пухнаста. Свої таргани в голові. Страшенно не люблю, коли мною командують, особливо ті, хто взагалі не повинен. Але з чоловіком завжди раджуся з питань грошей, покупок, рішень. Нас вважають дружною сім'єю, веселою (чоловік – душевний, усім допоможе, та й я ніколи не відмовлюся). Робимо все самі, вдома – ремонт, у школі намагаємося допомагати. Діти розумні, ми їх дуже любимо, вони нас також. Молодший останнім часом лише розперезався, почав огризатися. Останній випадок чоловікового домострою я характеризую як напад. Я вже багато років, коли він приходить п'яний, доброзичлива та добра. Намагаюся не провокувати нічим. Діти переживають. Один раз син урятував, двері в кухню не відпустив ні на мить, поки чоловік не заснув. Навіть зараз чую його зірваний дитячий голос, як він кричав. Тому намагаюся нічим не загострювати. Але його претензії бувають із порога, причому дуже неймовірні. Або ще зміна міміки – від усмішки до гніву. Страшна річ. Востаннє я зовсім злякалася. Прийшов уночі. Їсти сів, усміхається. А потім піднімає очі від тарілки – і висловлює претензії, чому фарбую волосся без його дозволу. За волосся – голова до підлоги і над очима кулак. Боляче. Не знаю, скільки часу тримав... Очі кров'ю налиті. Але найстрашніше пізніше. Наказав лягати спати. А сам сів поруч на ліжку і хвилин десять розмірковував: убити мене зараз чи потім – однаково коли, немає значення. І бити мене треба нещадно за мою пиху. Вранці нічого не пам'ятає, та я вже й не хочу ні про що говорити. Багато днів роздумую. Доходжу висновку, що черговий «напад» може призвести до сумних наслідків. Ставлення дітей до батька може різко змінитися від любові до ненависті. Що достеменно страшніше травми від розлучення за мирних обставин. Розумію, що, почавши процес розлучення, додавши не описувані тут риси характеру чоловіка, вороття не буде. Проїдеться танком. Але! Все-таки хочу розібрати ситуацію з психологом. Я знаю, що в мене в самої багато промахів у поведінці. Чи можна якось вплинути на ситуацію? Які поради можете дати, щоб і сім'ю зберегти, і всі не каліками стали?». (Лист з публікації Лириси Ковальцової: <https://lady.tochka.net/ua/6580-nasilie-v-seme-kakikh-zhenshchin-byut-muzhya/>). Які різновиди насильства представлені у тексті? Які стратегії кожної діючої особи? Проаналізуйте взаємозв'язок фізичного, сексуального, психологічного та структурного насильства.

Практичне заняття №19.

Тема 10. Гендерна специфіка особистісного та професійного зростання. Гендерна психологія лідерства

Мета: розкриття основних аспектів психологічних теорій, які пояснюють специфіку жіночого лідерства та труднощі жінок у реалізації їх прагнень на лідерську роль; ознайомлення з жіночим лідерством з точки зору концепції «гендерного потоку», концепції токенизму, теорії рольової конгруентності та інших гендерних теорій.

Тривалий час гендерна психологія зберігала статус науки про відмінності у психології жінок та чоловіків. Психологія відмінностей, пов'язаних зі статтю, досліджує відмінності та подібності у психологічних характеристиках та особливостях поведінки чоловіків та жінок у спілкуванні, діяльності та самореалізації, що викликані соціокультурними умовами існування. Третій підхід до дослідження гендерних питань, як ми вже говорили, розвиває думку, що гендерні відмінності, ймовірніше, конструюються, а не просто вимірюються чи описуються. Розвиток психології пов'язують з вирішенням проблем, однією з яких є проблематика доволі стійкої тенденції у психології протиставляти статі («протилежна стать», «інша стать»), перебільшувати величину гендерних відмінностей чи надмірно підкреслювати статистичні відмінності між чоловіками та жінками, а також не інтерпретувати їх походження. З цього випливають завдання не лише статистично точно відображати відмінності між статями та в середині гендерних груп, але і не ігнорувати подібності, протиріччя в зібраних даних, здійснювати багатофакторний аналіз природи виявлених відмінностей. Чоловік та жінка – це дві ноти, без яких струни людської душі не дають правильного та повного аккорду (Джузеппе Мандзіні). Значимість потреби врахування статевих відмінностей при вивченні формування особистості є величезним, адже всі, майже всі, онтогенетичні характеристики є не просто віковими, але у статевіковими, а найперша категорія, у якій дитина осмислює власне Я, – це саме статева приналежність.

Основні поняття: гендерні стилі лідерства, гендерні теорії лідерства, скляна стеля, гендерна ідентичність лідерства.

Лідерський потенціал – це системне, інтегративне особистісне утворення, що є єдністю інтелектуальних, мотиваційних, емоційно-вольових та професійно-ціннісних якостей. Лідерський потенціал є важливою складовою професійного потенціалу майбутнього керівника, політика

Скляна стеля – термін для позначення невидимого і формально ніяк не позначеного бар'єру, який обмежує кар'єрне просування жінок, безвідносно до їх професійних якостей, певного рівня соціальної ієрархії в організації, області чи державній системі. Пізніше був розширений і на інші соціальні групи та меншини (етнічні, сексуальні тощо).

План практичного заняття:

- 1) Опитування за темою лекції для закріплення теоретичного матеріалу.
- 2) Перевірка початкового рівня знань і умінь студентів за темою відповідями на тести і конструктивні питання.
- 3) Вирішення ситуаційних завдань, обговорення помилок.

Запитання для індивідуального опитування:

1. Як гендер впливає на особистісний розвиток та самовизначення?
2. Як гендерні фактори можуть впливати на вибір освітнього та кар'єрного шляху?
3. Як гендер впливає на вибір професій та можливості кар'єрного зростання?
4. Як гендер впливає на мотивацію до досягнення особистісних та професійних цілей?
5. Які різниці у визначенні цілей та амбіцій можуть існувати між чоловіками та жінками?
6. Як гендер визначає сприйняття та очікування від лідерів?
7. Які гендерні аспекти можуть впливати на стиль керівництва та комунікацію в лідерських позиціях?
8. Як гендер впливає на розподіл ролей та функцій в організаційному середовищі?
9. Як психологічна готовність до викликів може впливати на подолання гендерних перешкод?

10. Які стратегії можна використовувати для подолання гендерних стереотипів у процесі особистісного та професійного зростання?
11. Які перешкоди жіночому лідерству в українському суспільстві?
12. Як з точки зору різних теорій пояснюється дефіцит жінок у топ-менеджменті та великій політиці?
13. Які психологічні умови мають бути створені для розвитку жіночого лідерства?

Практичне завдання:

1. Дискусія «Ефективний лідер: він чи вона?»
2. Психологічний тренінг «Розвиток лідерського потенціалу жінок».

Список рекомендованої літератури

1. Балл Г.А. Концепція самоактуалізації особистості у гуманістичній психології. – К.: Ровесник – 1993. – 32 с.
2. Берн Ш. М. (2001). Гендерна психологія. СПб.: Нева.
3. Бовуар де Сімона. Друга стаття /Пер. з фр.: У 2т. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – 390 с.
4. Герман, Джудіт (2015). Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства — від знущань у сім'ї до політичного терору. Львів: Видавництво Старого Лева.
5. Говорун Т., Кікінежді О. (2003). Гендерна ідеологія в навчально-виховному процесі. Освіта і управління, №4, 56-68.
6. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія: Навч. посібник. – К.: „Академія”, 2004. – 308с.
7. Горні К. (2003). Втеча від жіночості. Незалежний культурологічний часопис «І», № 27, 6-23.
8. Городнова Н, Перепетченко Н., Мирончук В, Шпакович М. (2004). Статеворольові стереотипи на сторінках шкільних підручників. Психолог, № 21–22, 114 – 128.
9. Гриценко Г.(2019). Розбираємося з насильством: соціологія і психологія явища. Гендер в дебалях. Ресурс доступу: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/rozbiraemosya-z-nasilstvom-sotsiologiya-i-psihologiya-yavischa-134066.html>
10. Гундертайло Ю. Д. Женские практики: культурная реабилитация. Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. К. : Міленіум, 2014, Вип. 33 (36), 330-335.
11. Дроздова М. А. (2016). Метричні особливості статево-вікових стереотипів жінок. Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. К. : Міленіум, Вип. 38 (41), 151-157.
12. Заграй Л. Д. (2015). Гендерні моделі в уявленнях молоді. Наукові записки
13. Іванченко С.М. (2007). Багатовимірна модель гендера. Соціальна психологія, №4., 157-173
14. Кауфман, М. (1987). Конструювання маскулінності та триада чоловічого насильства. Режим доступу: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/triada-cholovichogo-nasilstva-134030.html>

15. Кісь О (2003). Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні. Незалежний культурологічний часопис "І", No27, "Фемінність і маскуліність", 109-119.
16. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами і пояснювальна доповідь. Стамбул (Туреччина), 11 травня 2011 року // <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices>
17. Мельник Т., Кобелянська Л. Сучасне гендерне мислення : [словник]. К. : К.І.С., 2005.
18. Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія», Вип.2, 55-64
19. Орбан-Лембрик Л.Е. (2003). Соціальна психологія. К.: Академвидав
20. Політики організацій та дискримінації на робочому місці. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. III(21). Issue: 43. Режим доступу: www.seanewdim.com.
21. Скорик М. М. (2014). Специфіка жіночої політичної участі в умовах сучасної України. Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. К. : Міленіум, 2014, Вип. 34 (37). 56-62.
22. Теорія та історія фемінізму (1996). Харків, Ф-Пресс,
23. Титаренко Т.М. (2008). Основи соціальної психології. К.: Міленіум.
24. Ткалич М.Г. (2015). Психолого-організаційні особливості гендерної
25. Ткалич М.Г. (2016). Гендерна психологія. К.: Академвидав.
26. Ткалич М.Г. Гендерна ідентичність особистості та проблеми професійного стресу // Синдром „професійного вигорання” та професійна кар’єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти. / За наук. ред С. Д. Масименка та ін. – К.: Міленіум, 2004. – С. 80-91.
27. Фролов П.Д., Фролова Ю.П. (2016). Традиційна сім’я та альтернативні форми сексуально-шлюбних стосунків в уявленнях молоді. Проблеми політичної психології : збірник наукових праць. Л. А. Найдьонова, Л. Г. Чорна, І. Г. Батраченко (ред.). К. : Міленіум, Вип. 4 (18), 268-274.
28. Хлаповська Т. Г. (2014) Приваблива жінка очима користувачів сайтів знайомств. Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. К. : Міленіум, Вип. 34 (37), 277-282.
29. Шевченко, З. В. (2016). Словник гендерних термінів. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. Режим доступу: <http://a-z-gender.net/ua/>

30. Щотка О.П. (2017) Розвиток кар'єрної орієнтації «менеджмент» у магістранток. Організаційна психологія. Економічна психологія: науковий журнал Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України та УАОПІ, No 1 (8), 91-97.
31. Щотка О.П. (2018). Гендерна психологія лідерства та кар'єри. В кн. О.Щотка (ред.) Соціально-психологічна підготовка менеджера освіти. Ніжин:НДУ.
32. Юммел М. С. Гендероване суспільство. —К.: Сфера, 2003. — 490 с.
33. Яцина О.Ф. Семья, брак, партнерство, отцовство в постмодерных координатах (2016). Проблемы политической психологии : збірник наукових праць. Л. А. Найдьонова, Л. Г. Чорна, І. Г. Батраченко. К. : Міленіум, Вип. 4 (18), 279-2.